

Кравчук Володимир Миколайович

Волинський національний університет імені Лесі Українки, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук

Місце та роль судового захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина у механізмі організаційно-правових гарантій

З розвитком України як демократичної, соціальної і правової держави зростає необхідність вдосконалення юридичних механізмів утвердження та забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина. Конституція та закони України досить повно визначають основні права і свободи людини та громадянина в Україні. Крім цього, їх юридична природа є предметом активного вивчення вітчизняними і зарубіжними правознавцями. Досить переконливою і однозначною є й думка вчених про те, що повна та всебічна реалізація прав і свобод людини вимагає спеціальних юридичних механізмів їх реалізації та гарантування [1, 332]. З огляду на це, проблеми гарантій прав і свобод людини нині є традиційним предметом правових дослідження не лише теоретиків, а й вчених-конституціоналістів та практиків.

Гарантії прав і свобод людини задекларовані в міжнародних правових актах. Україна, згідно з положеннями Паризької Хартії для нової Європи від 21 листопада 1990 року, взяла на себе обов'язки щодо дотримання міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини, що передбачає формування належних внутрішньодержавних (національних) гарантій цих прав і свобод.

Вчені пропонують різні концептуальні підходи щодо визначення поняття гарантій прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, Т. Заворотченко наголошує на необхідності розмежування понять «гарантії прав і свобод людини і громадянина» і «конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина», оскільки останнє з них стосується гарантій, встановлених Основним Законом та іншими законодавчими актами [2, 6].

В «Юридичній енциклопедії» гарантії прав та свобод людини і громадянина визначаються як умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі й усебічну охорону прав та свобод особи. Поняття «гарантії» охоплює усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або неналежного здійснення [3, 555].

Як слушно відзначається в літературі, гарантування прав і свобод – це своєрідний зовнішній механізм обмеження влади, яка завжди прагне до саморозширення і посилення своєї присутності у всіх сферах людського життя [4, 168].

Варто погодитись з тим, що конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина за своїм характером є юридичними нормами, які дають можливість реалізувати права і свободи людини і громадянина в житті. За своєю сутністю ці гарантії є умовами, які зобов'язана створити держава для реалізації конституційних прав і свобод громадян; за змістом – це система заходів, спрямована на реалізацію відповідних прав і свобод; за формою – це організаційно-правові і нормативно-правові способи реалізації конституційних прав і свобод людини [2, 6].

Вагоме місце в системі гарантій конституційних прав та свобод людини і громадянина посідають організаційно-правові гарантії, котрі прийнято визначати як механізм держави, органи місцевого самоврядування, посадові особи, політичні партії і громадські організації, засоби масової інформації, міжнародні правозахисні організації та їх діяльність у сфері правотворчості та правозастосування, спрямована на створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами і свободами [2, 9, 12-14].

Організаційно-правові гарантії представлені системою основних суб'єктів конституційного права, що включає народ України, територіальні громади, органи державної влади і органи місцевого самоврядування та їх посадові і службові особами, політичними партіями, громадськими організаціями тощо. Ці суб'єкти конституційного права уповноважені визначати основні права і свободи людини і громадянина, закріплювати механізми їх реалізації та здійснювати судовий і позасудовий захист конституційних прав і свобод людини і громадянина [5, 237].

Особлива роль в механізмі організаційно-правових гарантій приділяється судовому захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до ст. 55 Конституції України судовий захист прав і свобод людини і громадянина здійснюється системою судів загальної юрисдикції України. Держава гарантує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що порушують права і свободи людини і громадянина. У випадку використання всіх національних засобів судового захисту своїх прав і свобод, особа може звернутися до міжнародних судових установ, наприклад, до Європейського суду з прав людини.

З огляду на таку конституційну транскрипцію, цілком обґрунтованим видається визначення права на судовий захист прав і свобод як права людини звертатися до суду за захистом своїх прав і законних інтересів [6, 198].

Як відзначають автори науково-практичного коментаря Конституції України, захист судом прав і свобод людини можна розглядати як норму, реалізація якої обумовлена наявністю ряду імперативних вимог: надання доступу до правосуддя, заборона відмови в правосудді, захист не теоретичних й ілюзорних можливостей, а конкретного й дійсного права доступу в суд, рівень доступу має бути достатнім для захисту цього права, можливості ясні і конкретні, щоб у випадку їх недотримання можна їх було оспорити, обов'язок держави забезпечити ефективність права доступу до правосуддя, утвердження системи юридичної допомоги для реалізації цього права, спрощення процедури доступу до суду, надання допомоги адвоката та ін. [7, 411].

Система захисту прав і свобод людини в Україні, передбачена ч. 4 ст. 55 Конституції, визначає два рівні такого захисту: національний і міжнародний. Тут важливо з'ясувати два компоненти, що складають зміст ч. 4 ст. 55: 1) право після використання всіх національних засобів правового захисту, 2) звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Оскільки в міжнародному праві, за яким функціонують такі органи і установи, діє правило не розглядати заяви, які за своєю суттю є ідентичними до заяв, що були подані на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вони не містять нових фактів у справі, то слухним може бути питання: які такі міжнародні органи й установи існують сьогодні. Не менш важливим є з'ясування положення: що належить до «всіх національних засобів правового захисту»?

Зважаючи на це, основними шляхами удосконалення судового захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні має стати:

- проведення судово-правової реформи з чіткою акцентуацією основного завдання судів загальної юрисдикції на захист прав і свобод людини і громадянина;
- реалізація Концепції реформи кримінальної юстиції з метою переорієнтації всіх учасників кримінального процесу з карально-репресивної на правозахисну функцію;
- здійснення системної роз'яснювальної роботи і правової допомоги для громадян України, які звертаються до міжнародних судових установ тощо.

Використана література:

1. Скрипнюк О.В. Конституційне право України: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Ін Юре, 2010. – 672 с.

2. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: Автореф. дис.... канд. юрид. наук / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002. – 21 с.
3. Лисенков С.Л., Таранов А.П. Гарантії прав та свобод людини і громадянина // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К., 1998. – Т. 1: А-Г. – С. 555.
4. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Ю.М. Тодики та В.С. Журавського. – К.: Право, 2008. – 416 с.
5. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: підруч. / за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. – 3-тє вид., перероб. і доопр. – К.: КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. – 532 с.
6. Шляхтун П.П. Конституційне право України: Підручник. – К.: «Освіта України», КНТ, 2008. – 592 с.
7. Конституція України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Я. Тацій (голова редкол), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х: Право, 2011. – 1128 с.